

POLSKI ŚLAD W DZIEJACH KIJOWSKIEGO UNIwersYTETU IMPERATORSKIEGO ŚW. WŁODZIMIERZA: BADANIA W ZAKRESIE CHEMII IGNACEGO FONBERGA

Recenzja monografii: **Zamecki S.** *Europejskie inspiracje w pracach polskiego chemika Ignacego Fonberga (1801-1891). Studium historyczno-metodologiczne (Warszawa 2015)*¹.

Recenzowana monografia, która ukazała się w ramach serii wydawniczej *Monografie*, jest efektem wieloletnich badań Stefana Zameckiego, który jest profesorem w Instytucie Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, znanym w Polsce i Zachodniej Europie badaczem historii i filozofii nauki, w tym zwłaszcza historii chemii. Stefan Zamecki podejmuje tematy mało dotąd zbadane, na przykład niedawno opisał naukowawcze poglądy Williama Whewella, dziewiętnastowiecznego uczonego angielskiego, który był prekursorem wielu koncepcji uważanych obecnie jako nowoczesne. Aktualnie przedstawił znów bardzo wartościową pracę o chemicznych poglądach Ignacego Fonberga, ucznia sławnego i mającego bogatą bibliografię Jędrzeja Śniadeckiego.

Ignacy Fonberg urodził się 20 stycznia 1801 r. w Bielsku Podlaskim. W 1817 r. rozpoczął studia chemiczne na Uniwersytecie Wileńskim pod kierunkiem wybitnego lekarza-klinicysty, biologa, chemika i filozofa Jędrzeja Śniadeckiego. W 1821 r. został jego asystentem-laborantem, a w 1822 r., po ukończeniu studiów i przejściu Śniadeckiego na emeryturę, wykładowcą i tymczasowym kierownikiem Katedry Chemii. W 1825 r. uzyskał stopień magistra filozofii, a w roku następnym nominację na stanowisko adiunkta przy Katedrze Chemii, którą objął w 1829 r. jako profesor nadzwyczajny. Po zamknięciu w 1832 r. Uniwersytetu Wileńskiego Fonberg otrzymał przeniesienie do Akademii Medyko-

Chirurgicznej w Wilnie z zastrzeżeniem uzyskania stopnia doktora medycyny, co zrealizował w 1834 r., oraz prowadzenia wykładów w języku łacińskim bądź rosyjskim.

W 1840 r. zaczęto likwidację Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie (zakończoną w 1842 r.), dlatego Fonberg skorzystał ze skierowania go do nowo założonego Kijowskiego Uniwersytetu Imperatorskiego św. Włodzimierza, gdzie objął stanowisko profesora nadzwyczajnego, a wkrótce potem stanowisko profesora zwyczajnego z obowiązkiem wykładania chemii dla lekarzy. Prowadził wykłady z chemii nieorganicznej, organicznej, ogólnej, analitycznej, technicznej i trucizn oraz farmację, wygłaszał również liczne odczyty publiczne z różnych dziedzin chemii. W 1845 r. Fonberg odbył kilkumiesięczną podróż zagraniczną, podczas której zwiedzał placówki naukowo-dydaktyczne w Niemczech i Francji. W 1848 r. zorganizował w Kijowie pierwsze laboratorium chemiczne dla 20-osobowej grupy studentów, gdzie prowadził nie tylko zajęcia praktyczne ze studentami, lecz także wykonywano na zlecenie osób prywatnych i instytucji badania składu wody, gruntów, jakości wytwarzanych produktów chemicznych. Fonberg w 1854 r. otrzymał tytuł zasłużonego profesora Kijowskiego Uniwersytetu Imperatorskiego św. Włodzimierza, natomiast w 1859 r. zakończył karierę akademicką. Jako emeryt mieszkał nadal w Kijowie, gdzie zmarł 23 października 1891 r.

¹ **Zamecki S.** *Europejskie inspiracje w pracach polskiego chemika Ignacego Fonberga (1801-1891). Studium historyczno-metodologiczne.* – Warszawa: Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk. 2015. 310 s.

Cel pracy został jasno określony w tytule i we wstępie. Podjęcie problematyki poglądów chemicznych tego zapomnianego trochę uczonego uważam za wysoce zasadne, zwłaszcza w kontekście historyczno-metodologicznym, do czego Stefan Zamecki jest wyjątkowo dobrze przygotowany. Opracowanie tematu wymagało niezwykle szerokiej erudycji, precyzji oraz zmysłu teoretycznego. Wymagało nie tylko wiedzy historycznej i metodologicznej, lecz również chemicznej.

Mieszany (chronologiczno-problemowy) układ pracy jest prawidłowy, w pełni umożliwiający wyjaśnienie problemów badawczych. W przedmowie Stefan Zamecki obszernie przedstawił cel pracy, pytania badawcze, stan badań, podstawę źródłową. Zasadnicza część pracy składa się z siedmiu rozdziałów, logicznie wynikających z tematu głównego, omawiających zagadnienia szczegółowe. W pierwszym rozdziale w tradycyjnych biografiach czytelnik spodziewa się informacji na temat życia i dokonań bohatera narracji. Natomiast w pracy o Ignacym Fonbergu konstrukcja rozdziału pierwszego *Wprowadzenie* jest inna, ponieważ traktuje o drodze życiowej uczonego i ogólnie omawia jego publikacje. W rozdziale drugim Autor zajął się zagadnieniem pierwszych publikacji swojego bohatera z lat 1821-1823, kiedy rozpoczynał swoją karierę naukową pod opieką Jędrzeja Śniadeckiego. W trzecim rozdziale, poświęconym słownikom chemicznym autorstwa Ignacego Fonberga, czytelnicy otrzymają kompetentne ich omówienie. W rozdziale czwartym Stefan Zamecki zanalizował problematykę pierwszych polskojęzycznych podręczników chemicznych, a na tym tle w rozdziale piątym podręczniki autorstwa Ignacego Fonberga. W rozdziale szóstym znajdujemy omówienie analitycznych badań i publikacji uczonego chemika, dotyczących również zagadnień medycznych, na przykład profilaktyki w czasie epidemii cholery lub składu wód mineralnych. W rozdziale siódmym, czyli ostatnim, Stefan Zamecki dopełnił obowiązku pełnej analizy dorobku Ignacego Fonberga i wspominał o innych publikacjach. Posłowie pracy zawiera podsumowanie ustaleń oraz odpowiedzi na pytania badawcze. Pracę uzupełniają: streszczenie w języku angielskim, aneks *Wokół platynowców*, bibliografia i indeks nazwisk. Wyżej wspomniany

aneks odbiega swą formą i treścią od ogólnie przyjętych kryteriów, zawiera bowiem przedruk z drobnymi modyfikacjami redakcyjnymi komentarzy Stefana Zameckiego do książki Donalda Mc Donalda i Leslie Bernarda Hunta o dziejach badań nad platynowcami oraz uwagi na temat rzekomego czy rzeczywistego odkrycia przez Jędrzeja Śniadeckiego pierwiastka westu/retenu.

Aktualnie, w związku z dyktatem publikowania narzuconym przez tak zwaną parametryzację nauki, nasila się zjawisko, które przed laty wybitny teoretyk nauki historycznej Andrzej Feliks Grabski określił mianem deprofesjonalizacji polskiej historiografii, co można porównać do prawa gospodarki rynkowej o wypieraniu dobrego pieniądza przez zły. Dlatego coraz częściej zdarzają się braki bibliograficzne wynikające przede wszystkim z pośpiechu, czyli nie dopełnianie przez badaczy kryterium skrupulatności. Stefan Zamecki jest natomiast przedstawicielem solidnego, źródłowego dziejopisarstwa, szanującego dokonania poprzedników. Do studium o poglądach chemicznych Ignacego Fonberga wykorzystał materiały, które – jak sam napisał we wstępie – gromadził przez kilkanaście lat.

Podana na końcu książki bibliografia jest – jak myślę – kompletna. Liczne publikacje Ignacego Fonberga, a także literatura przedmiotu, w tym rozproszone publikacje prasowe, świadczą o szerokiej erudycji Stefana Zameckiego. Natomiast w pierwszym oglądzie bibliografii odniosłem wrażenie, że brak jest źródeł archiwalnych, co byłoby zjawiskiem dziwnym. Jednak już po zapoznaniu się z tekstem pierwszego rozdziału, gdzie są wyszczególnione sygnatury akt z Państwowego Archiwum miasta Kijowa, zauważyłem swoją pomyłkę. Pozycja bibliografii zatytułowana *Inne publikacje* zawiera bowiem zarówno źródła, (w tym archiwalne), czyli prace powstałe jeszcze za życia Ignacego Fonberga, a także prace należące do grupy opracowań, co odbiega od wzorców przyjętych w publikacjach historycznych.

Bardzo wysoko należy ocenić wartość merytoryczną pracy i to zarówno w warstwie źródłoznawczej, jak również historiograficznej i metodologicznej. Stefan Zamecki posiada rozległą wiedzę historyczną, lecz także metodologiczną i chemiczną. Praca nasycona jest szczegółowymi analizami w poszczególnych rozdziałach, przykładami etc., a jednocześnie Autor wykazał się syn-

tetycznym zmysłem, umiejętnością umiarkowanego wnioskowania. Przykładem tego jest ocena bohatera swojej narracji. Mianowicie Stefan Zamecki nie próbuje równać Ignacego Fonberga z luminarzami europejskimi, lecz sytuuje go w kontekście polskich osiągnięć w ramach chemii jako nauki i sytuacji politycznej kraju. Niewątpliwie fundamentem przyjęcia takiej postawy badawczej jest solidna znajomość źródeł i literatury przedmiotu.

Rozważania Stefana Zameckiego dotyczą poglądów ucznia Jędrzeja Śniadeckiego, Ignacego Fonberga, polskiego chemika działającego najpierw w Wilnie, a następnie w Kijowie na tamtejszym Uniwersytecie Imperatorskim św. Włodzimierza. Zasadniczym celem badawczym było usytuowanie chemicznych poglądów Ignacego Fonberga w nauce europejskiej, między jej tradycją i dotychczasowym dorobkiem a perspektywami. Powyższy cel został osiągnięty w wysoce kompetentny sposób. Stefan Zamecki wykazał, że polski chemik mimo licznych barier (na przykład utrudniony dostęp do europejskiej literatury) orientował się w zakresie najnowszych osiągnięć naukowych, a nawet fascynował się chemicznymi «nowinkami» z obszaru Zachodniej Europy. W książce Stefana Zameckiego znajdują się też wyjaśnienia odnośnie niewielkiego wykorzystywania w pracach Ignacego Fonberga dorobku chemików polskich (poza Jędrzejem Śniadeckim) i rosyjskich (dopiero druga połowa XIX w. zaowocowała wybitnymi postaciami z zakresu chemii w Rosji).

Stefan Zamecki toruje drogę do kolejnych problemów badawczych, zwłaszcza zaś do analizy poglądów innych XIX-wiecznych uczonych uznawanych za fizykochemików. Listę 20 takich osób opracował w rozprawie habilitacyjnej o Wojciechu Świętosławskim z 1981 r. Jednak ostateczna konkluzja zawarta w posłowie jest niezbyt pocieszająca: współczesny brak perspektyw rozwoju badań humanistycznych, w tym historii nauki, a historii chemii w szczególności znacznie utrudnia badania w tym zakresie.

Na podkreślenie zasługują duże umiejętności Stefana Zameckiego w konstruowaniu zrozumiałej narracji w trudnej teoretycznej materii. Autor widocznie realizuje zasadę, że trud powinien być nieodłącznym atrybutem piszącego, nie zaś czytelnika. Do zrozumiałości narracji przyczynia się niewątpliwie zastosowanie przypisów harwardzkich (lub inaczej oksfordzkich), rzadko wprowadzanych w polskiej literaturze naukowej.

Współcześnie istnieje potrzeba współpracy historyków polskich i ukraińskich na wielu polach badawczych. Dotyczy to nie tylko zagadnień politycznych, w tym tak zwanych drażliwych, lecz także tematyki modernizowania terenów dzisiejszej Ukrainy, w czym znaczną rolę odegrali Polacy. Aktualnie próby takie istnieją, na przykład w zakresie dziejów polskiego środowiska uniwersytecko-medycznego w Charkowie. Książka Stefana Zameckiego doskonale wpisuje się w ten nurt, godna jest zatem upowszechnienia w środowiskach naukowych nie tylko polskich, lecz także (a może przede wszystkim) w ukraińskich.

T. Срогош,

Академія ім. Яна Длугоша, м. Ченстохова, Республіка Польща

**ПОЛЬСЬКИЙ СЛІД В ІСТОРІЇ КИЇВСЬКОГО ІМПЕРАТОРСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
СВ. ВОЛОДИМИРА: ДОСЛІДЖЕННЯ ІГНАЦІЯ ФОНБЕРГА В ЦАРИНІ ХІМІЇ**

Рецензія монографії: Zamecki S. Europejskie inspiracje w pracach polskiego chemika Ignacego Fonberga (1801-1891). Studium historyczno-metodologiczne (Warszawa 2015).

T. Срогош,

Академія ім. Яна Длугоша, г. Ченстохова, Республіка Польща

**ПОЛЬСКИЙ СЛЕД В ИСТОРИИ КИЕВСКОГО ИМПЕРАТОРСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
СВ. ВЛАДИМИРА: ИССЛЕДОВАНИЯ ИГНАЦИЯ ФОНБЕРГА ПО ВОПРОСАМ ХИМИИ**

Рецензия монографии: Zamecki S. Europejskie inspiracje w pracach polskiego chemika Ignacego Fonberga (1801-1891). Studium historyczno-metodologiczne (Warszawa 2015).